

OTA-ONA VA FARZANDLAR MUNOSABATINING XUSUSIYATLARI

Mambetiyarova Venera Reyimbaevna

QDU Pedagogika va psixologiya kafedrası o'qituvchisi

QDU sirtqi talim yo'nalishi Psixologiya guruhi

2- kurs talabasi Jumabayeva Marupa

Annotatsiya: Ushbu maqola ota-onalar va bolalar o'rtasidagi munosabatlar muammosiga bag'ishlangan. Oilada bola va ota-onalar o'rtasidagi munosabatlar masalasiga asosiy falsafiy va psixologik yondashuvlarni ko'rib chiqadilar, zamonaviy oilada ota- onalar va bolalar o'rtasidagi munosabatlarning o'ziga xos xususiyatlarini tahlil qiladilar. Bugungi kunda oiladek ta'sirchan ijtimoiy institut orqali bolalarni qadriyatlarga nisbatan e'tiqodni shakllantirish, va shu orqali oilaga nisbatan ijobiy axloqiy munosabatlarni hosil qilish dolzarb masalalardan biri hisoblanmoqda.

Kalit so'zlar: avlod, tarbiya, ijtimoiylashuv, oilaviy munosabatlar psixologiyasi, tarbiya, oilaviy munosabatlar madaniyati.

KIRISH

Mamlakatimizda oila, oilaviy munosabat, yoshlar tarbiyasi masalalariga alohida ahamiyat berilmoqda. Biroq yurtimizda yoshlarning har tomonlama barkamol shaxs sifatida kamol topishlari uchun hukumatimiz va Prezidentimiz tomonidan amalga oshirilayotgan choratadbirlar hamda bu sohaga berilayotgan katta e'tiborga qaramay, o'smir-yoshlar o'rtasida giyohvandlik, jinoyatchilik, tartibbuzarlik kabi mentalitetimizga, etnik xususiyatlarimizga xos bo'lmagan illatlarning ko'payishi kuzatilmoqda. Bugungi kunda jahon miqyosida oilaviy munosabatlar, xususan, o'smirlik yoshidagi o'zaro munosabatlar, ota-ona va farzand o'rtasidagi nizolar va ularning kelib chiqish sabablarini o'rganish masalalari dolzarb muammolardan sanaladi. Chunki shaxsning shakllanishida oiladagi muhit, ota-ona va farzandlar o'rtasidagi munosabatlar muhim ahamiyat kasb etadi. Oilaviy nizolar oqibatida ro'y berayotgan holatlar, oilalarning barbod bo'lishi, millatlar, davlatlarning o'zaro kelishmovchiligi yoshlarning tarbiyasiga ham salbiy ta'sir ko'rsatishidan dalolat beradi.

Hozirgacha soha mutaxassislaridan ko'pchiligi oila muammolarining qator qirralarini o'z ilmiy izlanishlarida o'rganganlar. Ushbu masala yuzasidan xorijlik ayrim psixologlar, xususan, D. Mayers, V. Kvinn, F.Zimbardo va boshqalarning tadqiqotlarida yoritib berilgan. Shuningdek, rus hamda fransuz olimlari tomonidan ham muayyan darajada o'rganilgan.

Oila inson hayotida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Aynan oilaviy munosabatlar va muloqotda inson ehtiyojlari amalga oshiriladi, ya'ni: ma'lum bir guruhga mansublik

tuyg'usini beruvchi insoniy aloqalarga bo'lgan ehtiyoj; o'zini-o'zi tasdiqlash zarurati, bu his-tuyg'ular va uning boshqa odamlar uchun ahamiyati haqida haqiqiy dalillar; mehrga bo'lgan ehtiyoj, bu o'zaro iliqlikni his qilish imkonini beradi; shaxsning o'ziga xosligi, individualligi hissini shakllantiradigan o'z-o'zini anglash zarurati; namuna bo'ladigan orientatsiyaga bo'lgan ehtiyoj. Qadim zamonlardan beri odamlar oiladagi munosabatlar, bolalarni tarbiyalash tajribasini to'plashdi va kristallashtirdilar. Ushbu maqolaning maqsadi oilada bola va ota-onalar o'rtasidagi munosabatlar masalasiga asosiy falsafiy va psixologik-pedagogik yondashuvlarni yoritib berishdir. Falsafiy va psixologik adabiyotlarda bola-ota-ona munosabatlarining mazmuni va mazmunini tushunishning bir qator nazariy yondashuvlari shakllangan. Z.Freydning klassik psixoanalizida ota-onalarning bolaning aqliy rivojlanishiga ta'siri markaziy o'rinni egallaydi. Ota-onalar (ayniqsa, ona) - bu bola eng erta va eng muhim erta tajribaga ega bo'lgan odamlardir. Ota-onalarning bolaga g'amxo'rlik qilish haqidagi odatiy kundalik tashvishlari sezilarli psixologik ta'sir ko'rsatadi. Chaqaloqning hayotiy ehtiyojlarini qondirishning to'liqligi va yo'li bog'lanish, ishonch, hayot uchun faollik asosiga aylanadi. Psixoanalitik yondashuvning vakili E.Erikson hayot davomida shaxsning shakllanish jarayonini tahlil qilib, har bir shaxs uchun psixoseksual emas, balki psixososyal ziddiyatlarni hal qilish zarur degan xulosaga keldi. Sog'lom shaxsni shakllantirishning asosi - avtonomiya (o'zini tuta bilish, mustaqillik hissi), dunyoga asosiy ishonch hissi (ichki ishonch), tashabbus (o'z faoliyatini saqlab qolish uchun muammolarni hal qilish qobiliyati). ijtimoiy va motorli) - ota-onaning tegishli mavqei (ishonchlilik, ishonch, mustaqillikni rag'batlantirish), bola tomonidan boshqariladigan makonning ko'payishi sharoitida yotqiziladi. Psixoanalitik pedagogikaning vakili K.Byutner oila va muassasa ta'limi o'rtasidagi munosabatlarni, xususan, videofilmlar, o'yin sanoati va o'yinchoqlarning tobora ortib borayotgan ta'sirini ko'rib chiqadi. Ushbu sohadagi so'nggi tadqiqotlar Internetning shaxsiyatning shakllanishiga ta'siri, Internetga qaramlik bilan bog'liq. Ushbu masalalar batafsil ishlab chiqishni talab qiladi, ularni shakllantirish bugungi kunda juda dolzarb bo'lib, mualliflar o'zlarining bir qator oldingi ishlarida ushbu muammoni hal qilishgan. Asoschisi E. Bern bo'lgan tranzaksion tahlil (TA) asosi psixoanalitik nazariyalar bo'ldi. TA bir nechta falsafiy postulatlariga asoslanadi. Bu odamlar, hayot va o'zgarishlarning maqsadi haqida: "Hamma odamlar yaxshi", "Har bir inson o'ylashga qodir", "Odamlar o'z taqdirini o'zi hal qiladi va qarorlarini o'zgartirishi mumkin". Ushbu postulatlardan TA amaliyotining ikkita asosiy tamoyili kelib chiqadi: shartnoma usuli va ochiqlik. Jamg'arma - bu "men" (o'zaro bog'liq bo'lgan fikrlar, his-tuyg'ular va xatti- harakatlarning namoyon bo'lishi) holatlariga asoslangan shaxsiyat modeli: bola, kattalar, ota-ona. Shaxsning uchta printsipi muhim odamlar bilan o'zaro munosabatlarda asta-sekin rivojlanadi. Bir-birlari bilan muloqot qilishda oila a'zolari o'zaro ta'sirning uch turida bo'lishi mumkin: bir-birini to'ldiruvchi bitimlar, ularda aloqa bir xil darajada sodir bo'ladi; Ijtimoiy ta'lim

kontsepsiyasining markaziy muammosi - bu biologik holatdan ijtimoiy holatga o'tish jarayoni sifatida sotsializatsiya. Ya'ni, ijtimoiy xulq-atvorni egallash, me'yorlar, qadriyatlar, motivlar, hissiy reaksiyalarning o'tkazilishi o'rganish natijasida yuzaga keladi. Bixeviorizm vakili B. Skinner me'yoriy xulq-atvorni o'rganish imkoniyati masalalarini ishlab chiqdi, xatti-harakatlarning ikkita asosiy turini tan oldi: respondent (tanish stimulgacha javob sifatida) va natija bilan belgilanadigan va boshqariladigan operant. U xulq-atvorni istalganiga yaqinlashganda kuchaytirishga asoslangan ketma-ket yaqinlashish yoki shakllantirish usulini ishlab chiqdi. Oilada shaxsni shakllantirishning eng mashhur yondashuvlaridan biri A. Adler tomonidan ishlab chiqilgan. Olim ijtimoiy psixiatr bo'lib, bemorlarni davolashdan ko'ra ko'proq profilaktika bilan shug'ullangan.

A. Adler, odatda, o'z bemorlarini o'z kuchiga ishonchini yo'qotgan shaxslar deb hisoblardi va shuning uchun asosiy e'tibor ularni rag'batlantirish va hayot qiyinchiliklarini engish qobiliyatiga ishonchni tiklashga qaratilgan. Uning shaxsiyat nazariyasi har bir insonda tug'ma jamiyat tuyg'usi yoki ijtimoiy manfaat (hamkorlikka bo'lgan tabiiy intilish), shuningdek, shaxsning o'ziga xosligi amalga oshiriladigan mukammallikka intilish mavjudligini ta'kidlaydi. Zamonaviy ijtimoiy-madaniy vaziyatning o'zgarishiga ta'sir qiluvchi inson hayotining turli sohalarida doimiy o'zgarishlar, ularning dinamikasini belgilovchi ijtimoiy hodisalar va jarayonlar zamonaviy oilaning umumiy faoliyati va rivojlanishini belgilaydi. Bir qator tadqiqotlarda ta'kidlanganidek, "Zamonaviy madaniyatda sodir bo'layotgan jarayonlar inson hayotining qiymat asoslarining o'zgarishini, qadriyatlar tizimining o'zgarishini o'z ichiga olgan global qadriyatlar inqirozining paydo bo'lishidan dalolat beradi". Oila, iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy-axloqiy, madaniy va axborot va jamiyat hayoti va faoliyatining boshqa sohalarida qadriyatlar inqirozi ayollar va erkaklarning g'oyalari, obrazlari, rollari, maqomlari, xulq-atvor shakllarining o'zgarishiga olib keladi. Bu ota-onalarning bolaning tug'ilishiga bo'lgan munosabatlarini qurishda namoyon bo'ladi.

Ma'lumki, "qadriyatlar inson va insoniyat tajribasini umumlashtiruvchi semantik universallar rolini o'ynaydi".

XULOSA

Mamlakatimizda barcha aholining 97 foizi oilalarga birlashib yashaydi, qolgan uch foizi, ya'ni yolg'iz qolgan keksalar, ota-onadan yetim bo'lib qolgan va mehribonlik uylarida tarbiyalanayotganlar, boshqa yurtdan kelib vaktinchalik O'zbekistonda istiqomat qilayotganlar ham oila a'zolari, yaqinlari, yurtdoshlari, turli davlat va nodavlat tashkilotlaridagi insonparvar odamlarning mehridan darig' emas. Shu ma'noda oila - inson o'z baxti va saodati, orzu-xavaslarini, maqsad-muddaolarini mushtarak qilgan, o'zini inson sifatida idrok etib hayot nashidasini suradigan muqaddas makondir.

Oila - ijtimoiy institutlarning eng qadimgisidir. Insoniyat boshidan kechirgan tarixiy davrlarning qanchalik turfa va murakkab bo'lishiga qaramay, ayniqsa, XIX va XX asrlarda ro'y bergan buyuk o'zgarishlar va islohotlarga dosh bera olgan ushbu maskan o'z tizimi, tarkibi va jamiyat oldida turgan majburiyatlarini bajarishi nuqtai nazaridan sog' omon saqlanib qolgan tuzilmadir.

Oila - jamiyatning ajralmas bo'lagi. Biror bir xalq, millat yoki jamiyat yo'qki, u o'zining rivojlanish tarixida va taraqqiyot istiqbolini belgilashda oila va uning atrofidagi muammolarni, qadriyatlarini inobatga olmagan bo'lsa. Har qanday istiqbol oilaning manfaatlaridan ayro tasavvur qilinmaydi. Zero, har bir inson uchun oila - bu umrning boshlanishi, barcha narsalarning muqaddimasidir. Qolaversa, har bir inson o'z baxti va saodatini eng avvalo oilasi bilan boglaydi, ya'ni o'z uyi, oilasida baxtli bo'lgan insongina o'zini to'laqonli baxtiyor his etadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ibaydullayeva U.R. Ota-ona va farzandlar o'rtasidagi nizolarning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari. Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori diss. - T.: 2022.– 5 b.
2. Kadirova A.T. O'smirlarda oilaviy nizolar to'g'ricida ijtimoiy tasavvurlarning shakllanishi. Psixologiya fanlari nomzodi diss. – T.: 2007. – 24 b.
3. Akramova F.A. Oilada sog'lom psixologik muhitni tarkib toptirishning ijtimoiypsixologik asoslari. O'quv-uslubiy qo'llanma. – T.: 2014. – 185 b.
4. Rasulova F.F. O'smirlarda agressiv xulq-atvor namoyon bo'lishining psixologik xususiyatlari: Avtoref. diss. ps. fan (PhD): 19.00.06 – T.: 2018. – 48 b.
5. Salayeva M.S. O'zbek oilalarida ota-ona va farzandlar o'zaro munosabatlarining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari. Psixologiya fan nom diss. – T.: 2005. – 15 b.
6. Umarova M.M. O'smirlarda oilaviy qadriyatlar to'g'risidagi tasavvurlar shakllanishining ijtimoiy-psixologik shart-sharoitlari: Dis. psixol. fan. nomzodi: 19.00.05. – T.: 2004. – 166 b.